

Ræður um Ísland og Danmörku og stjórnarskrármálin, ódagsett.

Bjarni Benediktsson – Stjórnámál – Ræður – Ísland – Danmörk – Stjórnarskrármálið

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

---

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360

Ræður

Askja 4-6, Örk 3

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Nú þegar flogið er á 2-3 tímum frá Reykjavík til Kaupmannahafnar verður í skjótri svipan augljóst hversu Ísland er gerólikt Danmörku. Þegar menn hafa í fersku minni hrjúfar hraunbreiður, hrikaleg fjöll og víðlendar en lítt ræktar ^{at} grassléttur, sundurskornar af stjórnfljóttum og eyðisöndum Íslands, sem er umflotið stormsveiptu reginhafi og bera þetta saman við ræktuð akurlendi, friðsæl sund og stórborgir Danmerkur verður auðskilið að torvelt var að stjórna Íslandi frá hinni dönsku höfuðborg. Aðstæður voru of ólíkar ekki sízt þegar haft er í huga, að lengst af tók ferðalag á milli landanna ekki 2-3 klukkutíma, heldur oft 2-3 vikur, þegar vel gekk, Og hálf t. árið varð engum boðum komið á milli af því, að ferðir voru engar. Svo var t.d. um fregnina af dauða Frederiks konungs VII, sem andaðist 15. nóv. 1863 en andlát hans varð ekki kunnugt á Íslandi fyrr en eftir skipskomu til Reykjavíkur um miðjan apríl 1864.

^{Skilinn}
~~Það~~leggt var og, að dönsk stjórnvöld hefðu takmarkaðan áhuga fyrir Íslendingum, sem ekki voru nema nokkrir tugir þúsunda, ~~og~~ fæstir Danir gerðu sér grein fyrir, að töldu sig sérstaka þjóð. ^{Þenda} ~~Þenda~~ var það útbreidd skoðun í Danmörku, að Ísland væri að vísu fjarlæg en þó dönsk eyja, lítt byggileg nema fyrir beinan stuðning móðurlandsins. Íslendingar lutu aftur á móti kong-

inum í Kaupmannahöfn af fullri hollustu en litu á Dani sem hverja aðra útlendinga og töldu til stórskulda hjá þeim eftir margháttuð viðskipti öldum saman. Einangrunin varð til þess að efla þjóðarvitund Íslendinga og sagan rann þeim svo í merg og bein, að Gamli sáttmáli við Hákon gamla Noregskonung frá 1262 varð þeim mikilsverðari réttarheimild en samtíma samþyktir danska ríkisþingsins, þótt staðfestar væru af konungi.

Íslendingar viðurkenndu þess vegna aldrei réttmæti "Lov om Islands forfatningsmæssige Stilling i Riget" frá 2. janúar 1871, en ~~þá~~ ^{þá} þeirra hljóðaði svo : "Island er en uadskillelig Del af den danske Stat med særlige Landsrettigheder".

Stjórnarskráin frá 1874 var að vísu byggð á þessum lögum, svo að um lagaframkvæmdina var ekki að efast, en engu að síður vitnuðu Íslendingar ætíð til upphaflegra mótmæla Alþingis gegn lögunum frá 2. jan. 1871 og einhliða setningu þeirra af Dana hálfu. Lögfesting stjórnarskrárinnar 1874 og síðari breytingar á henni, 1903 og 1915, bundu ekki enda á sjálfstæðisviðleitni Íslendinga svo sem Danir höfðu vonað. Né heldur vildu Íslendingar samþykkja uppkastið frá 1908, sem nefndir frá báðum löndum höfðu samið um í Kaupmannahöfn þá um vorið.

Aðalástæðan fyrir andstöðu meirihluta Íslendinga gegn uppkastinu 1908 var tvímælalaust sú, að þrátt fyrir að í því fælust mjög verulegar réttarbætur Íslendingum til handa, þá voru þar tiltekin veigamikil atriði, sem áttu að vera óuppsegjanleg. Megin breyting sambandslaganna, sem um var samið 1918 og hlutu gildi 1. desember það ár, var einmitt þessi, að þau veittu Íslendingum einhliða uppsagnarrétt á öllum þáttum sambandsins eftir árslok 1943. Þar var þó konungdæmið undanþegið, því að um það var ekki beint samið, en skýlaust lýst af Dana hálfu við samningsgerðina, að ef aðrir þættir sambandsins slitnuðu, þá óskuðu þeir einnig slita konungssambandsins.

Þó að enginn efi sé á því, að hinn einhliða uppsagnarréttur var ~~ávallt~~ ákvörðunarástæða fyrir samþykki yfirgnæfandi meirihluta Íslendinga á sambandslögunum 1918, þá voru áreiðanlega margir þ.á.m. mjög áhrifamiklir menn, sem töldu, að með þeim hefði stöðu Íslands út á við verið ráðið til lykta um ófyrirsjáanlega framtíð. Sú skoðun mun einnig hafa verið mjög útbreidd í Danmörku. Á Íslandi var ^{þeirri lýsingu} ~~ávallt~~ hinsvegar brátt ^{líkt} ~~líkt~~ ^{ráðgjafi} ~~líkt~~ að sambandslögin bæri að fella úr gildi jafnskjótt og ^{þeim} ~~þeim~~ ^{ráðgjafi} ~~þeim~~ ^{stærð} ~~stærð~~ var t.d. lýst á Alþingi af öllum flokkum bæði 1928 og 1937 og má þó e.t.v. deila um, hversu almennur áhugi hafi þá verið fyrir málinu.

[frá uppkastinu 1908]

Alusinn söbst

Þetta ~~breytt~~ ^{ein} þó að vonum þegar Íslendingar urðu ~~þá~~ að sjá sér og málum sínum farborða í seinni heimsstyrjöldinni. Ákvæði sambandslaganna urðu þá óframkvæmanleg einmitt þegar þau efni sínu samkvæmt hefðu helst átt að verða Íslendingum til styrktar. M.a.s. virtist um skeið bein hættu á, að þau gætu orðið yfirvarp ofbeldisafllanna til íhlutunar um mál Íslendinga. Svo varð þó ekki. En eins og þá var sagt, að alveg eins og Íslendingar óskuðu þess af heilum hug, að Danir fengju aftur frelsi sitt, þá var okkur það ^{is} tor-skiljandi, að nokkur Dani - einmitt eftir eigin reynslu - amaðist við því, að Íslendingar fengju fullt frelsi í landi sínu.

Lýðveldisstofnunin 17. júní 1944 var ekki gerð til að bekkjast til við Dani, heldur til að fullnægja alda-gamalli þrá Íslendinga sjálfra til fulls frelsis.

Á þeirri frelsisleið var setning sambandslaganna 1918 úrslita-áfangi. Góðvild og sönn frelsisást dönsku þjóðarinnar lýsti sér þá á ógleymanlegan hátt. Á þann hátt, sem öllum öðrum ^{málti} verða til fyrirmyndar. Sumarið 1918 höfðu stórveldin því líkar hugsjónir um sjálfsákvörðunarrétt þjóðanna raunar mjög á orði. En Danmörk gekk þá á undan í verki og framkvæmdi það, sem hjá of mörgum sat við orðin ein.

Íslendingum varð það tvímælalaust mikið happ að hljóta þann sjálfstjórnarskóla, sem tímabilið 1918-1940 reyndist þeim. Þess vegna voru þeir hæfari en ella að takast á við vandamálin, sem að þeim steðjuðu 1940 og æ síðan. Og einmitt á erfiðleikaárum Dana 1940-1945 og eftir endur-reisn lýðveldisins á árinu 1944 hafa Íslendingar fengið þann dýpri skilning á dug og drengskap dönsku þjóðarinnar, sem er uppistaða tilfinninga þeirra til hennar nú á dögum.